

Maurice de Hond ...voor mij gaat alles om een gevoel van tevredenheid...

"Ik ben niet iemand die heel lang van iets kan genieten"

Zijn naam wordt dikwijls verkeerd gespeld, maar velen kennen hem: Maurice de Hond. Sommigen zullen meteen denken aan wat via de Vara-microfoon bekend werd als de Methode-De Hond, een soort Toerverweging voor een realistischer voorspelling van de verkiezingsresultaten. Anderen herinneren zich wellicht de kleine jonge scheidsrechter met de bijnaam *Colombo*, die altijd „u“ zei tegen de spelers, maar zijn mening intussen niet onder stoelen of banken stak, ook niet toen Van der Kroft de laatste gesprekspartner was. De laatste maanden verscheen zijn naam in gevarieerde spelling opnieuw in de kolommen. Behalve directeur van het bureau Inter-view was hij ook part-time directeur geworden van de in mei opgerichte Vendex Software Development, waarmee Vroom & Dreesmann een doelbewuste aanval hoopt te doen op een in Nederland nieuwe en volgens De Hond ook in het kader van het links denken over

gelijke kansen nog lang niet voldoende ontwikkelde markt. Hoewel in de scheidsrechtersperiode een psycholoog voor een tijdschrift eens een poging deed De Hond's karakter te ontfaelen, waarbij hij niet veel verder kwam dan de opmerking dat De Hond zich graag identificeert met spelregels, is over zijn persoon weinig bekend. Het Hollands Dagboek dat hij voor het zaterdag-bijvoegsel van het NRC Handelsblad schreef leverde twee onschuldige ont-hullingen op: 1. De Hond schrijft zelden over zichzelf en 2. De Hond mag om persoonlijke redenen Hans Wiegel nogal graag. Spontaan en informeler dan verwacht reageert hij op een vraag daarover. „Ja, bij het Vara-radioprogramma 'In de Roole Haan' zit je in die gastenboek. Daar komen ook heel regelmatig politici. Ik kwam er Hans Wiegel tegen en die viel mij als persoon mee. Geen on aardige jongen, zo in die twee of drie contacten. In oktober 1980 is mijn vrouw overleden aan

kanker. Mijn jongste was toen net één jaar en mijn oudste drie. In die paar dagen daarna heb ik van één politicus een kaartje gekregen, en dat was van Hans Wiegel. Terwijl ik Den Uyl toch minstens vijftien keer had ontmoet, maar daar heb ik niets van gehoord. Dat vind ik ook niet erg, want zelf ben ik ook niet iemand die meteen een kaartje stuurt. Maar dat gebaar viel me op en ik apprecieerde het. Veel erger natuurlijk was, dat drie weken daarna zijn vrouw doodging. Ik heb meteen een brief gestuurd. Maar daarom was Hans Wiegel iets anders dan Hans Wiegel de politicus alleen.“

PRIVÉ

„Je kreeg toen de situatie waarin Wiegel in huilen was uitgebarsten. Daarover ontstond een discussie. Op dat moment kon ik me voorstellen dat dat echt was. Maar waar ik echt ontzettend van schrok — en dat schreef ik ook in het Dagboek — is dat een paar weken erna, vlak voor de verkie-

zingen Wiegel in Privé stond met zijn twee kinderen. Dan denk ik: Op het moment dat jij vlak voor de verkiezingen dat zit te exploiteren, ben je op dat punt onwaarachtig, en met terugwerkende kracht vind ik het ook onwaarachtig dat je gehuild hebt. Ik kan me bijvoorbeeld helemaal indenken waarom hij Commissaris van de Koningin geworden is. Ik besef bijna zeker hoe dat proces gegaan moet zijn. Omdat ik in een vergelijkbare situatie zit. Ik ben ook vrij snel na het overlijden van mijn vrouw getrouwd. Er ontstaat dan in een man-vrouw-relatie met kinderen toch een andere situatie dan wanneer het de echte moeder van de kinderen is. Je voelt met je kinderen moreel meer verplichtingen ten aanzien van je tweede vrouw. Ofschon zij helemaal geen eisen stelt. Maar mijn eerste vrouw was een heel actieve zakelijke vrouw, een eigen textiel-BV met acht man personeel, ging regelmatig naar Israël, Frankrijk, Engeland. We hadden een kindermisje voor de kinderen. Waarbij

ik ook heel veel vrijheden voor mezelf had. Dan gaat ze dood en ik denk dat je in die situatie eerder voor je vrouw en kinderen kiest dan in een andere situatie, waarin alles op een natuurlijke manier doorgaat en er een taakverdeling ontstaat. Ik denk dat hij exact in dezelfde situatie heeft verkeerd. Wat ook kan betekenen, dat hij zich over een jaar of acht, negen, tien volkomen vrij voelt om te doen en te laten wat hij wil en dus best in de actieve politiek terugkomt.“

VOETBALLEN

— Er stond nog iets persoonlijks wat ik in het documentatiemateriaal over u vond: Uw vader becommentarieerde u na afloop van de voetbalwedstrijden.

„Ja, na afloop in de auto terug. Ja, ik heb een vrij bijzondere band met mijn ouders. Het leuke van dat hij meging was, dat wij dan in de auto tijd hadden om te praten. Hij is een man die heel makkelijk contact maakt, die

heel makkelijk vriendschappen heeft. Mijn vader ging vaak naar Ajax. Ik ook. Ik heb echt tien, vijftien jaar op de tribune van Ajax gezeten. Iedere thuiswedstrijd en bijna iedere interland. Toen ik twee, drie was, zat ik er al op de schoot van mijn vader. Toen ik ging voetballen, eerst als amateur, ging mijn vader ook mee. Hij had oordelen waaraan ik veel waarde hechtte. Trouwens: ieder oordeel neem ik op zich serieus."

— *Noem dan eens een oordeel, dat echt invloed op u heeft gehad?*

„Het hele proces van scheidsrechters heeft een grote invloed op me gehad. Mensen van buiten begrijpen dat helemaal niet goed, denk ik. Scheidsrechters kan heel dankbaar zijn. Ik vond het heel leuk, ik voetbal trouwens nog steeds, in het laagste elftal van AFC. Het laagste van het laagste dus, maar heel gezellig. Maar scheidsrechters is ook heel moeilijk, omdat je ten aanzien van 22 mensen met tegengestelde belangen heel kort en heel snel oordelen moet uitspreken. Bekrachtigd doordat je op een fluitje blaast. En alles wat je daarbij doet, moet niet zo zijn, dat je alleen maar door je machtspositie acceptatie verwerft. Ik denk dat je gezag afdwingt door het respect dat ze voor je hebben."

„Maar als je een jaar of twintig bent en je gaat fluiten, dan kun je wel goed verstand van voetbal hebben, maar dat natuurlijke gezag is absoluut niet aanwezig. Je bent in die levensfase innerlijk nog ontzettend onzeker, dus probeer je ontzettend sterk te lijken. Je bent 20 en je loopt tussen mensen van 27, 28. Je gaat bijvoorbeeld schreeuwen: 'Ik heb het gezegd, dus...' Nu is er een heel oordeelsproces bij scheidsrechters. Er komen rapporteurs. Die beoordelen je voor de KNVB, en op basis daarvan promoveer je of niet. Wat je dan merkt is, dat jezelf-zijn meer indruk maakt dan proberen iemand anders te zijn. Het jezelf-zijn is op zich al iets dat gezag afdwingt. Aan die rapporten herkende ik bij mezelf een proces. Langzamerhand leerde ik het af mezelf te overschreeuwen."

STUDEREN

„Toen ik twintig jaar was ging ik door de grond als ik een toespraakje moest houden voor meer dan vijf mensen. Ik vond dat ik ontzettend slecht Nederlands sprak. Grammaticaal vooral. Toen werd ik als vierdejaarsstudent gevraagd om kandidaatsassistent te worden bij sociale geografie in Amsterdam. Ik had één voordeel: ik had HBS-B. Dat ik sociale geografie gekozen had, was eigenlijk toeval. Ik had een beroepskeuzetest op school gedaan, omdat ik dacht: Dan hoor ik tenminste wat en dan ga ik dat doen. Lekker makkelijk. Ik kom ook niet uit een milieu, waarin studeren gewoon was. Nou, de uitslag was: Hij zal alles kunnen studeren, wat ie maar wil, als hij het maar leuk vindt."

„Wij zijn joods, hè. Oorspronkelijk van voor de oorlog waren mijn ouders marktkoopliden in groenten en fruit, in Amsterdam, op het Waterlooplein. Na de oorlog is mijn vader grossier in groenten en fruit geworden op de Centrale Markthallen. Voor de oorlog was er een groot joods proletariaat, waaruit ik dus eigenlijk afkomstig ben. Van de kinderen uit die groep, de tweede generatie dus, zijn er veel gaan studeren. Vooral economie. Ik ben nooit een trendgevoelig iemand geweest, dus koos ik sociale geografie, wat eigenlijk meer een reddingsvak was voor mensen die A hadden gedaan. Net op dat moment stond in die vakken onder invloed van de Amerikaanse ontwikkelingen een teneur waarin statistiek steeds belangrijker werd. De aanwezige wetenschappelijke staf had daarin weinig ervaring. En zo kreeg ik als 21-jarige de taak een groep van 150 eerstejaarsstudenten in de collegezaal statistiek te leren. De eerste paar weken heb ik strak naar een vast punt rechts-

bovenin in de zaal gekeken en mijn verhaal verteld. Maar daar heb ik dus ook van geleerd en nu is het spreken voor een zaal van drie-, vierhonderd mensen niet meer problematisch."

— *U was niet trendgevoelig?*

„Ja, omdat ik niet wist wat ik wilde, dacht ik: „Als ik nu economie kies, doe ik dat omdat iedereen het doet. Dat vond ik geen uitgangspunt. Je doet iets omdat je erachter staat of omdat je het leuk vindt. Ik doe niet iest omdat de massa het doet. Daarom ben ik ook nooit gaan roken. Zelfs terwijl je uit je omgeving wel weet, dat iedereen in ieder geval wel geprobeerd heeft om te gaan roken. Of pils drinken. Nou, ik heb een slokje genomen en ik vond het zo vies; ik heb het daarna nooit meer gedaan. Terwijl als je in de stad was en anderen bestelden pils en jij zei: 'Geef mij maar jus d'orange' heus niet je meest gelukkige moment aanbrak. Wijn drinken ook: ik vind het nog steeds vies. Ik drink nooit koffie. Ik ga mezelf niet geweld aandoen om iets wat ik niet fijn vind."

PLANTJES

— *Maar u bleek wel trendgevoelig in de dingen waarvoor u wél koos: het marktonderzoek, de media, nu weer computersoftware...*

„Alles wat ik gedaan heb, berust op volstrekt toeval. Ik deed dingen altijd omdat ik ze leuk vond. In 1965 hoorde ik van een cursus van een week programmeren. Dat leek me wel leuk, dus dat ben ik gaan doen. Het marktonderzoek ook. Ik zat op de universiteit, ik was inmiddels wetenschappelijk medewerker geworden en ik had daar voor de rest van mijn leven kunnen blijven. Wat ik me uit die tijd nog herinner is, dat ik veel met plantjes omging, ook thuis, in een tuin van twee bij twee meter. Op het werk had ik ook de raarste planten staan. Maar ik was vrij moe, vond ik altijd. En na anderhalf, twee jaar besefte ik dat ik moe was omdat het werk me gewoon niet genoeg uitdaagde. Dat ik niet geïnspireerd werd. Ik vond planten eigenlijk niet eens leuk. Toen zag ik een advertentie voor marktonderzoeker. Dat leek me wel leuk. Ik heb behoefte aan prikkeling, in toenemende mate eigenlijk.”

„In de eerste plaats heb ik een heel visueel geheugen. Toen ik de beroepskeuze-test deed, gebeurde er iets heel raars. Ik moest series cijfers, die iemand zei, nazeggen. En toen kreeg ik de opdracht dat in omgekeerde richting te doen. Ik kon veertien cijfers zo achter elkaar opzeggen. Toen werd mij gezegd: 'Dat kan niet, je moet over telepathische krachten beschikken.' Ik heb inderdaad iets met cijfers. Als ik cijfers bereken, zie ik ze allemaal staan. Als ik tabellen zie, spoor ik zo de correlaties op. Ik heb geen fotografisch geheugen, maar als ik ergens ben geweest en ik kom er tien jaar later weer, dan zeg ik: 'Hé, die boom is weg.' Ik heb ook een heel goed oriëntatievermogen. Ik vind het niet leuk om mensen de weg te vragen, ik wil het zelf vinden en daar slaag ik meestal in. Dat heb ik dus.”

„Als ik ergens ben, neem ik heel snel op. Maar ik ben niet iemand die heel lang van iets kan genieten. Ik scan het. De plekken die ik in Amerika heb gezien — en dat zijn er inmiddels heel veel —, heb ik dan ook gezien. Omdat mijn leven eigenlijk steeds sneller aan het worden is, merk ik dat ik steeds meer prikkels nodig heb. Ik kan met veel minder slaap toe. Vroeger moest ik acht uur slapen. Nu merk ik: als je maar iets doet, wat je interesseert, kun je ook vijf of drie uur slapen. Ik word moe als er niks gebeurt. En dat is dus het proces: je hebt die stimulans nodig om niet echt moe te worden.”

TELEVISIE

„Waar ik van houd, is televisie kijken. De raarste dingen vind ik leuk. Maar dan lees ik een tijdschrift, terwijl ik tegelijkertijd wel volg wat er

gebeurt. Ik heb televisie kijken altijd leuk gevonden. Ik moet zeggen dat ik er bij televisie, maar ook bij films, want ik ga vrij regelmatig naar de bioscoop, niet in zit. Ik kijk er vaak naar van: Wat doen ze het goed. Ik laat me er niet erg emotioneel in meeslepen. Enge films doen me geen pijn. Zoals bij die televisieserie V als, het monster uit de buik komt: Knap gedaan.”

— *En bij die martelingen, die daarin worden voorgesteld?*

„Nee, dat zegt me niets. Er zijn wel andere momenten waar ik niet tegen kan, maar dat heeft dan sterk met de oorlogssituatie te maken. Ook door oorlogsfilms voel ik me niet sterk aangesproken. Maar wel op momenten, waarop ik, laat ik zeggen, mijn ouders zou kunnen herkennen. Bijvoorbeeld QB4 waar mijn moeder in het experimentenblok gezeten heeft. Ik merkte dat ik, vanaf het moment dat ik kinderen had, niet meer kon tegen het zien van kinderen in concentratiekampen. Daarvoor wel. Dus bijvoorbeeld naar die film Sophie's Choice met Meryl Streep ben ik niet gegaan. Dat boek had ik gelezen en ik zei: Ik ga niet.”

„Mijn ouders lopen allebei met een nummer op hun arm. Met mijn moeder zijn experimenten gedaan, waardoor zij eigenlijk geen kinderen zou kunnen krijgen. Ik ben toch, als enige zoon, gekomen. Ze hebben nooit veel over de oorlog gesproken. Als ze erover spraken, was het alleen over een paar leuke voorvallen. In mijn opvoeding speelde de oorlog helemaal geen rol. Er was meer iets van: de jongen in de gelegenheid stellen dingen te doen en te bereiken die wij nooit hebben gekend. Ik mocht pianospelen, op judo, studeren. Maar er is wel iets dat mij sterk maakt en dat is de gedachte: Zij hebben het doorstaan. Om de oorlog te overleven moet je natuurlijk geluk hebben gehad, maar ook kwaliteiten. Er moeten enorme levenskrachten in ze hebben gezeten. Het klinkt misschien hard, maar de

GESPREK

*Susanne
Piët*

duizenden jaren vervolging hebben de joden ook een enorme kracht gegeven. Het kunnen overleven is bijna een erfelijke eigenschap geworden."

„Je leest wel over de tweede generatie. Bijvoorbeeld dat de mensen die na de oorlog zijn geboren ook kunnen worden beschouwd als slachtoffers van de oorlog. Maar ik merk zelf, dat je door wat je ouders hebben meegeeft, ook een extra-kracht krijgt. Je bent met betrekking tot de ellende van anderen aan de ene kant meer en aan de andere kant minder gevoelig."

„Mijn vader was niet lang geleden zeventig jaar. Toen ik nog studeerde dook ik af en toe in het Gemeente-archief. Ik merkte, dat al mijn voorvaders in de negentiende eeuw in Amsterdam woonden. En ik dacht: 'Jeetje, van die hele negentiende eeuw is eigenlijk niets meer over. Mijn vader heeft in de oorlog veel voor mede-joden gedaan. Daar heb ik ook hewijzen van. Maar ik dacht: Daar blijft eigenlijk niets van achter. Toen besloot ik een boekje te maken over zijn leven. Het begint in 1800. Er zitten ook interviews in met mensen die hem kenden toen hij tien, vijftien jaar was. Daarvan heb ik honderd exemplaren laten maken. Met foto's. Het is ook voor mijn kinderen later. Er is wel iets wat mijn vader altijd zei, wat ik nog steeds meedraag: iemand die laf is krijgt ook klappen. Waarom zou je laf zijn? Dat besef ik vooral de laatste tien jaar."

— *Behalve lofuitingen en succes is u ook nogal eens kritiek ten deel gevallen.*

len. Hoe gevoelig bent u daarvoor?

„Ja, kritiek. Foppen, van de Erasmus Universiteit. Helemaal aan het begin van die methode-De Hond. Ik kan steeds beter tegen kritiek, hoop ik. Wat met Foppen het geval was, dat wetenschappers een ideaalbeeld hebben van wetenschap en daar werd ik tegen afgezet en dan deugde er niets van. Dat verpakte hij ook nog in wat persoonlijke kritiek. 'Knullige onkunde' stond er boven een stuk in een wetenschappelijk tijdschrift. Dat hoor je al niet te doen. Plus dat toen bleek — en dat is heel aardig — dat die jongen als hijzelf onderzoek rapporteerde, het ook niet ideaal deed. Ik vond dus dat hij de praktijk moest afzetten tegen wat ik deed en tot de conclusie moest komen dat ik een verbetering had voor de praktijk. Daarna heb ik ook nooit meer van die Foppen gehoord. Die kritiek heeft toen wel wat voor me betekend, want maandag sta je groot in de pers en dan lijkt het alsof de pers daar zelf van schrikt en dinsdag moet er dan weer wat kritiek in. Foppens kritiek werd net zo klakkeloos overgenomen als mijn cijfers. Dat ergert je dan. Wat de persoonlijke kritiek betreft, dat zegt meer over de persoon Foppen. Dat doet me nooit zoveel."

ZWAK

„Ik heb het gevoel, dat ik zo vaak goed begrijp waarom iemand zo bezig is. Dat herken ik dan en dat vind ik dan zo zwak dat het me dan ook niet meer pijn doet. Je hebt een aantal facetten in kritiek. Je hebt kritiek waarin je dingen herkent en je hebt ook kritiek die voor je eigen gevoel heel onrechtvaardig is. Als ik kritiek zie die ik onrechtvaardig vind en die wordt dan klakkeloos gepubliceerd, dan windt de onrechtvaardigheid mij op. Ik kan daarvan een aardig voorbeeld geven. Een leverancier die bij onze handel betrokken zou worden, maar uiteindelijk niet werd uitgekozen, schrijft een brief in Het Parool. Die brief is echt duidelijk door wrok gemotiveerd. Daarin staat: 'Nederlandse handelingen zijn de sleutel, zwetst De Hond verder'. Dat is nog tot daaraan toe, maar dan publiceert Het Parool een foto met de kop 'De Hond zwetst'. Dan denk ik: Dit is er niet zomaar tussendoor geglijpt, maar doelbewust om welke reden dan ook hebben ze gezegd: Die pakken we eventjes. Dan ben ik niet boos om de kritiek, maar wel om de onrechtvaardigheid."

— *Zou het kunnen zijn, dat er een discrepantie in de beeldvorming over u is ontstaan: De Hond die een liaison heeft met links en nu gewoon rechts in zaken zit?*

„Dat zou best kunnen. Natuurlijk is er zoiets aan de hand. Maar dat steunt wel op een ongelegitimeerde argumentatie. Ik bedoel: ik ben lid van de Partij van de Arbeid, ik betaal mijn contributie, ik stem er ook meestal op, en in mijn gedragingen, bijvoorbeeld tegenover personeel, ga ik van dat soort standpunten uit. En of dat nu in samenwerking is met mensen als Dreesmann zelf, dat vind ik niets te maken hebben met je feitelijke standpuntbepaling. Een krant als Het Parool wil ook zoveel mogelijk abonnees en advertenties binnenhalen. Ik zie niet in waarom werken voor een krant met een linkse signatuur links is en werken voor een concern als V&D rechts. Wat is rechts aan V&D of software-ontwikkeling? Rechts is als je zegt: De minima moeten omlaag. Ik doe niet dingen om geld te verdienen, ik doe ze omdat ik ze een uitdaging vind. Ik leef niet riant in weelde. Ik heb wel het standpunt, dat het goed is als iedereen in aanraking komt met wat computers, en niet alleen degenen die het zich kunnen veroorloven."

— *Bent u slecht uit uw evenwicht te krijgen?*

„Ik weet altijd precies wat ik wil. Althans de laatste tien, vijftien jaar. En ik heb een heel goed inzicht waarom

mensen dingen zeggen of doen. Ik kan dus goed het zakelijke van het persoonlijke scheiden, en daardoor dingen voor mijzelf gedaan krijgen. Ik heb zelf altijd de indruk dat ik aardig en vriendelijk ben, maar er wordt nogal eens gezegd dat ik stug overkom. En het gekke is, dat ik stugger ben als gespreksonderwerpen, meer nog dan mensen, mij niet interesseren. Kijk, op zich kan het me niet schelen of iemand me nu stug vindt of arrogant. Jammer, maar helaas. Ik denk dat het woord onrechtvaardigheid de sleutel is. Ik ben zelden boos, ik ben eigenlijk gelijkmatig, behalve als er iets onrechtvaardigs gebeurt. „Mijn vrouw was een heel energiek — *Hoe reageerde u dan op de dood van uw vrouw?*

Hij aarzelt duidelijk over het vertellen van dat verhaal. „Ik vertel het wel veel aan mensen hoor, dus dat maakt me niet uit”, zegt hij nog en begint. „Mijn vrouw was een heel energiek persoon. In zaken. Met kinderen. Dat was ook: een kind en meteen weer doorgaan. D'r borst was afgezet. Na vier dagen zegt ze: 'Ik heb wel erge honger, weet je wat, we kleden ons aan en gaan lekker ergens eten.' Zat ze daar in dat restaurant met die drain. Dat soort dingen. Acht maanden later, in juni 1980 een uitzaaiing naar de hersenen. Onmiddellijk werd gezegd: Nu is het afgelopen. Ik had verwacht: nu gaat ze kapot in die wetenschap. Maar integendeel, ze huilde misschien een dag en toen zei ze: En nu weer verder. Ik ben dus gestopt met werken en we hebben nog vier maanden samen gehad, wat ongeveer de mooiste tijd van mijn leven is geweest. Ook voor haar. Het is een soort Courts-Mahlerboek, hè? Maar we waren helemaal geen romantische klanten. Het was gewoon mijn beste vriendin.”

VERJAARDAG

„Ik kende haar vanaf haar zestiende. Half augustus kreeg ze epilepsie-aanvallen en 20 augustus kon ze niet meer het bed uit. De dokter zei: een of twee weken nog. Op 21 september zou onze oudste zoon drie worden. Ze wilde dat meemaken. En het ziekteproces stopte. Ik heb een verjaardag georganiseerd in de slaapkamer, met een goochelaar. Ik ben op 8 oktober jarig. Een week na de 21ste september ging het weer slechter, 6 oktober in het ziekenhuis, heel bewust afscheid genomen, niet huilen meer, absoluut niet. Zij raakte in coma. Op mijn verjaardag zeg ik tegen haar: Je hebt mijn verjaardag ook nog gehaald. Drie uur later dood.”

„En dan komt het gekke: ik kom thuis en mijn vader zegt: 'Hoe vind je dat het op uw verjaardag is gebeurd?' Ik zeg: 'Een sublimatie van wat we voor elkaar hebben betekend. Net of je met je laatste daad dat nog wil uitdrukken.' Toen zei mijn vader: 'Zo voel ik het ook. Mijn eerste vrouw is in de oorlog op mijn verjaardag gestorven.' Ik wist dat helemaal niet.” „Roepen: Waarom wij en anderen niet? Dat hebben mijn vrouw en ik dus nooit gedaan. Het is het lot, het gebeurt.”

„Voor mij gaat alles om een gevoel van tevredenheid. Je doet je werk goed, het scheidsrechteren en mijn huidige gezin nu. Ik heb met mijn tweede vrouw een baby van één. Maar wat ik echt bijzonder vind, is dat we in die moeilijke situatie in staat zijn geweest de dingen bij elkaar te houden. Je kunt het zien in termen van een prestatie, het was een uitdaging. Door onze eigen stabiliteit hielden we de omgeving ook stabiel. Dat het proces voor mijn kinderen en voor mijn ouders een schadelijk effect zou kunnen hebben, was mijn enige angst. En dan is het een positief gevoel, dat we een relatie tot een goed einde hebben gebracht. Tot het eind toe heel veel voor elkaar hebben kunnen betekenen. Een soort sublimatie van geluk.” ■